

КОНЦЕПТУАЛИЗИРАНЕ И ЕЗИКОВО КОДИРАНЕ НА КАУЗАТИВНОТО СЪБИТИЕ

Боряна Братанова

Предмет на настоящата разработка е изследването на една категория, която излиза извън сферата на чистата лингвистика, тъй като причинно-следствените отношения имат своя еволюционен смисъл и като такива те са в основата на всяко едно събитие и определят неговия вероятен резултат. Именно тази всеобхватна онтологична същност на каузативността дава основание последната да бъде определена като една от основните категории на човешката познавателна система. Когнитивните аспекти на каузативността определят и езиковата реализация на разглежданата категория. Основание за подобно твърдение дава теорията за иконичната мотивация на езиковите структури, въз основа на която базисното разграничение между аналитични, морфологични и лексикални каузативи може да се разглежда като проекция на различните степени на каузативност, които се кодират в езика. Изследването е насочено предимно към семантично – структурните проекции на каузативността в английския език като същевременно с това се търсят и съответните паралели и различия с българския в опит да се изведат основните характеристики на каузативността като познавателна категория.

1. Същностни характеристики и когнитивни измерения на каузативността

Важна предпоставка за цялостното и успешно дефиниране на *каузативността*¹ е разглеждането на последната да започне с извеждане на нейната онтологична същност, след което анализът да бъде стеснен до езиково равнище. Поради сложната гама на причинно-следствените отношения в екзистенциален план разглежданата категория става обект на редица философски (метафизични) изследвания като тези на Аристотел, Лайбниц, Хюм, Кант и др. От философска гледна точка (вж.

Хаусман 1998) каузативността е пример за *асиметрично отношение* – ако *A* каузира *B* то в общия случай *B* не каузира *A*, т. е. $R(A, B) \neq R(B, A)$. Това твърдение може да се илюстрира със следния прост пример – рязкото повишаване на температурите и топенето на снега би могло да предизвика наводнения, но наводненията сами по себе си не могат да предизвикат повишаване на температурите и стапяне на снега. Трябва да се вземе предвид и фактът, че едно и също явление може да има различни причини. В горепосочения пример дадено наводнение освен от стапянето на снега би могло да бъде резултат още и от скъсване на язовирна стена, изпускане на язовир, проливни дъждове и т.н. Оттук следва, че в онтологичен план водещо значение имат теориите за вероятността на причинно-следствените отношения (*probabilistic causation*) пред теориите, застъпващи регулярността на тези отношения (*regularity theories*) (вж. Ийлс 1991). Хичкок (2002) дефинира теорията, основаваща се на вероятността на причинно-следствените отношения по следния начин:

$$A \text{ каузира } B \text{ ако и само ако } P(B | A) > P(B | \text{не } A)^2$$

От горепосоченото формално представяне следва, че *каузиращото явление* предшества темпорално *каузираното явление* и че осъществяването на последното зависи изцяло от появата на първото, но дадено каузирано явление не е обвързано само и единствено с точно определено каузиращо явление, т.е. прави се разграничение между *реални* и *потенциални каузатори*.

Сходна философско-логически ориентирана постановка за каузативността представя и Луис (1973: 556–67), според когото каузалната зависимост³ между действителни събития предполага каузативност. Ако *C* и *E* са действителни събития, които се характеризират с твърдението, че събитие *E* не би се случило, ако не е налице събитие *C*, тогава *C* е причина за настъпването на *E*, т. е. *C* каузира *E*, но обратното твърдение не е в сила. Каузативността се разглежда като *преходно отношение*, но последното не винаги е задължително условие за каузална зависимост, откъдето следва, че е възможно съществуването на каузативност без каузална зависимост. Това важи за ситуации, при които появата на едно явление предизвиква появата на друго явление, без между тях да се наблюдава пряка причинно-следствена обусловеност. Подобно наглед противоречиво твърдение би могло лесно да се илюстрира с добре

познатия случай, когато чуването на определена музика предизвиква дадена реакция у един конкретен човек, а не у хората като цяло. Фактът, че каузативността е преходно отношение Луис систематизира в твърдението, че ако *C*, *D* и *E* са три действителни събития, при които появата на събитие *D* зависи каузално от събитие *C*, а събитие *E* се детерминира от събитие *D* то следва, че *C* е причина и за *E*, което не изключва факта, че в други ситуации *E* може да бъде предизвикано от събития, различни от *C*. Такъв тип причинно-следствена обусловеност Луис определя с термина *каузална поредица* (*causal chain*)⁴.

Като преход от философското към по-тясно лингвистичното разбиране на каузативността би могло да се посочи тълкуването на Витгенщайн (1937), който дефинира две от най-съществените характеристики на разглежданата категория – *насоченост* (*directionality*) и *агентивност* (*agency*). Витгенщайн определя понятието *причина* (*cause*) като онзи етап от реализирането на дадено събитие, който може да бъде отстранен и събитието само по себе си да се представи като процес в развитие или такъв вече достигнал своята крайна фаза без да се акцентира върху неговата първопричина. Основополагащата роля на каузативността е видяна в това, че чрез нея се поставя началото на някакво ново събитие (действие или състояние). Понятийният апарат, свързан с каузативността се изгражда на базата на първоначално неосъзнати реакции като осмислянето на причините, породили тези реакции идва доста по-късно. Едва тогава причинно-следствените отношения намират своята проекция в езиковия изказ. Според Витгенщайн (1937: 420) “основната форма на езиковата игра обозначава сигурност, а не несигурност, тъй като несигурността никога не може да предизвика действие”. Това обаче само по себе си не е достатъчен критерий за определяне на дадено езиково твърдение или ситуация като каузативни като се вземе предвид и факта, че самият параметър *сигурност* не подлежи на еднозначна дефиниция. За разлика от застъпването в редица логико-философски разработки становище, че условията, при които може да се твърди, че *A* каузира *B* могат да бъдат строго специфицирани, Витгенщайн застъпва тезата, че подобно твърдение е неоснователно, тъй като обстоятелствата, при които се реализира дадена каузативна ситуация не позволяват точна формулировка, откъдето следва, че не е възможно да се даде строга дефиниция на това що е каузативност, която да важи в еднаква степен при всички проявления на разглежданата

категория. Тази гледна точка лежи в основата на лингвистичните постановки за каузативността, където последната се разглежда като скаларна величина.

В езиковедската литература определянето на това що е каузативност се оказва доста проблематично и дефинирането на тази категория се свързва главно с по-тясното понятие *каузативна ситуация* (*causative situation*), която от своя страна се състои от *каузиращо събитие* (*the causing event*) и *каузирано*, известно още като *резултатно събитие* (*the caused / resulting / effected event*). Тази закономерност е установена първоначално от представителите на санктпетербургската (ленинградската) изследователска група, занимаваща се с езикова типология. Според Недялков и Силнишки (1969: 5) каузативна е всяка конструкция, която отразява каузативна ситуация, откъдето следва, че за определяне на дадена конструкция като каузативна водещ е семантичният признак. Сходно становище застъпва и Шибатани (1976a: 1), според когото две събития изграждат каузативна ситуация ако са налице следните две условия:

✧ Моментът на осъществяване на каузираното събитие t_2 настъпва след t_1 – моментът, в който се реализира каузиращото събитие, т. е. каузираното събитие настъпва след каузиращото събитие и се явява като негово естествено следствие;

✧ Отношението между каузиращото и каузираното събитие е такова, че осъществяването на каузираното събитие зависи изцяло от осъществяването на каузиращото събитие като каузираното събитие не би настъпило точно в този определен момент, ако преди това не се реализира каузиращото събитие т.е. съществува отношение на зависимост (аналитично следствие) между каузираното и каузиращото събитие.

Сходна постановка за каузативността представят и Гивон (1975: 60), Кемър и Верхаген (1994: 117–119), Сонг (1996: 16), Лангакър (1990 / 2002: 254) и др. Към тази формулировка се придържа и Динева (1986) при изследване на каузативността в българския език. Важно допълнително уточнение прави Талми (1976: 58), който извежда още една съществена характеристика на каузативната ситуация:

✧ За да съществува каузална зависимост между две събития каузиращото събитие трябва да споделя някои общи черти с каузираното събитие или казано по друг начин каузиращото и каузираното събитие

трябва да се характеризират с възможността да бъдат свързани в каузална поредица.

Значимостта на този параметър може да се илюстрира със следните два примера – **Иван предизвика природни аномалии миналото лято* и *Феноменът Ел Нињо предизвика природни аномалии миналото лято*. Първото твърдение не отговаря именно на третата характеристика на каузативността и поради този факт съждението е логически необосновано.

Формално погледнато така изграденото доста широко, семантично – ориентирано определение на каузативността, което е възприето в езиковедската литература не се отличава съществено от логико-философското тълкуване на разглежданата категория. Същевременно с това обаче е избегната абстрактността, присъща на логическия формализъм. Свеждането на каузативността от метафизично до чисто лингвистично равнище, т. нар. *лингвистична каузативност*, е необходимо за целите на настоящото изследване, тъй като позволява да се наблегне на семантично – структурните особености на всеки отделен език, свързани с реализирането на разглежданата категория. Нужно е също така да се отбележи, че не съществува рязка граница между каузативност и некаузативност, а е по-правилно да се говори за *каузативен континуум* (*the causative continuum* – вж. Шибатани и Пардеши 2001), тъй като възприемането на дадена конструкция като каузативна е по-скоро интуитивно (вж. Шибатани 2001а: 1). Този континуум се пречупва през индивидуалната когнитивна призма на носителя на езика и според Гивон (1990: гл. 13) до голяма степен се определя от силно иконичното проектиране (*mapping*²) на семантичните измерения на каузативната сила (*causative strength*) върху синтактичните измерения на изреченската цялост (*clause integration*) на базата на континуум на глаголната комплементация. Иконичната мотивация на синтактичните структури, установена от Хаймън (1983, 1985а, б) важи в пълна степен и за каузативните конструкции, при които семантичната сложност на причинно-следствените отношения съответства на сложността на конструкциите, които ги кодират. Като цяло колкото повече са компонентите, които кодират субектно-обектните отношения на изреченско равнище, толкова по-сложни са и отношенията между каузиращото и каузираното събитие в рамките на съответната каузативна ситуация. Теорията за иконичността в езика е приложима в пълна степен и при извеждане на първата същ-

ностна характеристика на каузативната ситуация, тъй като се смята, че линейната структура на изречението отразява иконично времевата последователност на събитията, които изречението като граматично-структурна единица обозначава (вж. Хаймън 1985б). Казано с други думи, каузативните структури кодират онтологичните измерения на причинно-следствените отношения.

Широкото тълкуване на каузативността като една сложна и многоаспектна категория е отразено и в по-нови дефиниции като тази на Декле и Генчева (1998: 8), според която каузативността е отношение между две ситуации Sit_1 и Sit_2 , където Sit_1 е условието за реализиране на Sit_2 или казано с други думи настъпването на Sit_1 обяснява настъпването на Sit_2 . Тази дефиниция отразява в по-синтезиран вид същите характеристики на каузативната ситуация като тези посочени от Шибатани (1976а). Такъв подход е удобен за едно универсално тълкуване на каузативността без да се вземат предвид чисто граматичните особености на конкретните езици, чрез които тази лингвистична категория се реализира. За по-голяма детайлност и задълбоченост на изложението в изследването си ще приложа един комплексен (комплементарен) граматико-семантичен подход, при който се набляга на морфосинтактичните особености на английския и българския език, свързани със структурното изразяване на каузативността. При изследване на езиковедските аспекти на разглежданата категория (*linguistic causation*), т.е. когато каузативната ситуация е изразена посредством каузативни конструкции, ще се придържам към терминологията, установена от Кемър и Верхаген (1994: 117–118), които дефинират понятието каузативна конструкция като двупредикатна структура, състояща се от *каузален предикат* (*causal predicate*) и *резултативен предикат* (*effected predicate*), които са структурен израз съответно на причината и следствието.

С цел постигане на пълна терминологична яснота е необходимо да се изведе и опозицията *каузатор* (*causer*) – *каузиран* (*causee*). Тези семантични роли, които са допълнителни спецификации на семантичните роли *Агенси* и *Пациенси*, се прилагат при изследване предимно на езиковите измерения на каузативността и се отнасят съответно към прекия вършител и засегнат обект в каузативната ситуация. Те обозначават по-тесни понятия в сравнение с каузираща / каузирана ситуация, които се прилагат предимно в онтологичен план. Според Комри (1985: 332–333) каузаторът може да бъде човек, нещо или сила като каузативността зависи от степента на близост между каузатора и каузираното

действие или състояние, т.е. каузативността е пряка, когато има непосредствена близост между тях (вж. дискусията относно видовете каузативност в т. 2 по-долу). Друга важна характеристика на каузатора е, че последният поставя началото на каузативния процес и контролира (определя се с параметъра [+контрол]) осъществяването на каузираното събитие, което настъпва като негов резултат (пак там, с. 334). Именно наличието на каузатор е критерият, който отличава каузативните от преходните конструкции като цяло, тъй като първите “включват специфициране на допълнителен аргумент, каузатор, в основното изречение” (Диксън 2000: 31). Другият член на опозицията – ролята каузиран – се отнася към обекта, който извършва / понася определено действие под влияние на каузатора или възниква като резултат от дейността на каузатора. Според Комри (1989) обектът от своя страна може да запази в по-голяма или по-малка степен контрол върху каузативната ситуация като важен параметър тук е агентивността. Друг съществен детерминант, определящ прякото участие на обекта в реализирането на дадена каузативна ситуация е параметърът (одушевеност), тъй като неодушевен обект не би могъл да упражнява контрол върху конкретното събитие (вж. Комри 1989: 173). Имайки предвид важността на тези два параметъра може да се направи извода, че между каузатор и каузиран съществуват различни степени на зависимост. Пациентът в дадена каузативна ситуация, която се състои само от два участника е известен още като *zasegnat* (*the affectee*), тъй като последният понася глаголното действие, инициирано от каузатора без от своя страна да поражда ново действие, както е в случаите с каузативни ситуации, които включват три и повече участника. Кемър и Верхаген (1994: 119) определят *zasegnat* (*the affectee*) като “крайната точка на енергията (физическа или метафорична), изразходена по време на цялостното каузативно събитие”.

Каузативността може да бъде изведена и чрез противопоставянето и на немаркирания член в опозицията *каузативен – спонтанен* (*causative – spontaneous*). Горепосочената опозиция, подобно на редица други езикови явления, е пренесена от тясно фонетичен в по-широко лингвистичен контекст. Матюс (1997: 49) прилага понятието *спонтанен* при изследване главно на фонетични промени, които обозначава още с термина *необусловени* (*unconditioned*), но същевременно набляга и на факта, че тези промени имат своята причина, макар и последната да не е пряко изразена. Както бе посочено по-горе, според Витгенщайн (1937)

причината (каузаторът) лесно може да бъде отстранена, в резултат на което ситуацията се представя като спонтанно възникваща. Талми (1976: 48) определя такава ситуация като *некаузативна* (*noncausative*), а събитието, което тя характеризира като *автономно* (*autonomous*). Горепосоченото разграничение се наблюдава до голяма степен и при езиковото кодиране на дадено събитие, където е възможна дори употребата на омонимни преходно-непреходни глаголи (Станчев 2001: 99) за обозначаване съответно на каузативното и спонтанно възникналото събитие, като напр. *open* (отварям), *burn* (изгарям), *melt* (стапям) и др.

Като оптимална предпоставка за реализирането на каузативността в лингвистичен план се смята постигането на дадена **промяна** у засегнатия обект. Според Шибатани (1976а: 2, 2001а: 3) даден глагол [или конструкция] (допълнение мое – Б. Бр.) могат да се определят като каузативни ако събитието, което те обозначават се предизвиква от външен деятел / каузатор (*external agent*), действието на който води до промяна у *пациенса* (*patient*), както е при глаголите *убивам*, *плаша*, *изгарям*, *стапям*, *избелвам* и т.н. Когато такава промяна не се наблюдава глаголят или конструкцията се смятат за некаузативни, както в случаи като *удрям*, *ричам*, *бутам*, *казвам*, *прочитам* и т.н. Имайки предвид казаното по-горе, смятам за уместно като тест за определяне на дадена конструкция като каузативна да се счита първо наличието на каузатор и второ невъзможността за добавяне към конструкцията на фразата *но нищо не се случи* без това да води до логическо противоречие, което само по себе си означава, че е налице промяна у засегнатия обект. Считам също така, че е по-правилно да се говори за каузатор изобщо без да се определя неговото положение спрямо засегнатия обект, тъй като каузаторът освен външен може да бъде и вътрешен. Въпреки че последният вид каузативност не е толкова често срещан, тъй като такива събития обикновено се кодират като спонтанно възникващи, той не трябва да бъде напълно изключен (вж. т. 2 по-долу).

Както вече споменах каузативността е преходно отношение, а според Станчев (2001: 17) “самото отношение на преходност се основа на преминаване от нещо към нещо, т. е. в най-абстрактен смисъл може да се мисли за “движение” от изходна точка (източник) към цел (обект) и свързана с това “промяна” в местоположение или състояние”. Това важи в пълна степен за каузативността, където обаче водеща е идеята, че каузаторът притежава потенциала да предизвика някаква **осезателна промяна** у пациенса – тълкуване, което е широко застъпено в

когнитивния модел на каузативността, а параметърът “осезателна промяна у пациента” функционира като **когнитивна константа** при определяне на дадена ситуация като каузативна. Разглеждането на каузативността в перспективата на когнитивната лингвистика е от съществено значение за целите на настоящата разработка, тъй като дава възможност да бъдат изследвани онтологично – познавателните аспекти на тази категория както и нейната когнитивна структура (*causation per se and the cognitive structure of causation* – вж. Сонг 1996: ix, 14, 139–141).

Изграденият по-горе модел на каузативността би могъл да се означава с термина **каузативен прототип**, тъй като отразява в синтезиран вид дефинитивните характеристики на каузативността, които я определят като базисна категория при изграждането на *концептуалната картина на света* (ККС) (вж. Пенчева 1998: 30–33). Дали дадена ситуация и съответно глаголите и конструкциите, посредством които тя се кодира в езика се определят като каузативни или не зависи от това до каква степен ситуацията се приближава до прототипния модел на каузативността. Това от своя страна налага необходимостта каузативността да бъде разглеждана като градуална категория или казано с други думи като категория без ясно фиксирани граници. Според Шибатани (2001a: 1) “...всеки човешки език притежава средства за изразяване на понятието каузативност и тази универсалност на свой ред разкрива фундаменталната същност на тази **когнитивна категория** (подчертаване мое – Б. Бр.) ... основна за човешката концептуализация”. Сходна постановка представя и Лейкоф (1987: 55), който допълва, че това е категория, която “се кодира направо в граматиката на езика чрез граматически структури или граматически морфемни”.

Известно е, че постановката на когнитивната лингвистика за категориите – т. нар. *когнитивни категории* се различава от традиционното гледище – т. нар. *класически категории*, за основоположник на което се смята Аристотел. Последният подход е базиран на определен брой характеристики, които са присъщи за всички членове на съответната категория и които се разглеждат като необходимо и достатъчно условие за определяне на категорията (вж. Кохен 2003). За разлика от това при когнитивно ориентираното тълкуване се набляга на йерархическата категориална структура (вж. Витгенщайн 1953, Рош 1983, Лейкоф 1987, Лангакър 1987, Тейлър 1989), в центъра на която стои т. нар. *прототип* или най-добрият представител на съответната категория и

принадлежността към тази категория се определя на базата на това до каква степен съответният член се приближава до прототипа. Въз основа на това категориалните членове се класифицират като *суперординатни* (*superordinate*), такива от *основното равнище* (*basic level categories*), известни още като “основно ниво на категоризация” (Пенчева 1998: 148) и *субординатни* (*subordinate*). Тази класификация отразява приближаването на съответния член “идеалния случай”, което се осъществява в най-пълна степен на основното равнище. Това е още един аргумент в полза на прилагането на скаларния подход при изследването на каузативността, тъй като позволява включване в тази категория на членове, които споделят в различна степен гореизведените характеристики или, казано с други думи, позволява глаголите и конструкциите, които те образуват да се тълкуват като повече или по-малко каузативни. В този смисъл каузативността е изразена в много по-висока степен при събития, в които пряко участват само каузатор и каузиран като последният променя своето състояние или положение (*change of state / location*) в резултат на действието на каузатора отколкото при сложни каузативни ситуации с участието на каузатор, агентивен каузиран и друг засегнат обект, който претърпява промяна в резултат на прякото действие на агентивния каузиран. Такива са конструкциите с глаголи като *force / принуждавам*, *make / накарвам*, *have / накарвам*, *get* (разг.) / “хващам”, *let / позволявам* и др. Трябва обаче да се има предвид и факта, че от чисто лингвистична гледна точка именно конструкции като последните най-лесно се определят като каузативни поради наличието на структурен маркер – експлицитен каузативен глагол.

В когнитивната лингвистика водещ принцип при тълкуването на значението на даден езиков израз или конструкция е т. нар. *концептуализация* или *интерпретация* (*construal*)⁷, т.е. как се изгражда понятийна представа за събитието, кодирано в езиковия израз. От съществено значение тук е фактът, че “езиковите категории отразяват същността на категориите на разбирането, т.е. те са интерпретация, а не отражение на действителността” (Пенчева 1998: 176). Във връзка с това се изследва изграждането на *концептуални пространства* (*mental spaces*)⁸ и *когнитивни модели* (*cognitive models*) в съответните *когнитивни сфери* (*cognitive domains*) (вж. Джонсън – Леърд 1983, Лангакър 1987, 1991, 2000, Лейкоф 1987, Руджка-Остин 1988, Бругман 1996, Суийтсър и Фоконие 1996, Фоконие и Суийтсър 1996, Фоконие 1994, 1999 и др.). При изграждането на *когнитивното каузативно поле* (*the causative*

domain) се набляга на такива фактори като пренос на кинетична енергия или упражняване на сила върху засегнатия обект. Взема се предвид и един от най-съществените принципи, застъпен при изграждането на човешката познавателна система⁹, а именно че събитията като цяло както и отделните им етапи се концептуализират в своята хронологическа последователност (вж. Трого 1975) – факт, който сам по себе си още веднъж подчертава важността на времевите параметри при дефинирането на онтологично – познавателната същност на каузативността. Във връзка със структурните измерения на тази категория Лангакър (1990 / 2002) извежда едни от най-съществените функции на каузативните конструкции, а именно да подчертаят способността на каузатора да предизвика дадено действие или състояние както и да наблегнат на съответната реакция у каузирания. Така се предлага едно разширено тълкуване на каузативността, което позволява да бъдат включени към субординатното равнище или към *периферията* (*periphery / prototype effects* вж. Рош 1983) на тази категория редица членове, които остават извън рамките на каузативността според класическото тълкуване на категориалната структура. Точно в това се състои и един от основните принципи на когнитивната лингвистика – да се избегне конкретиката и детайлността на езиковедското изследване с оглед изграждането на една цялостна и всеобхватна картина като водещ при този процес е субективният принцип. Именно затова считам прилагането на когнитивния модел на каузативността за по-удачно при изследване на онтологичната същност на тази категория, която от своя страна се проектира в спецификата на езиковия изказ.

Един от най-съществените приносни моменти на когнитивната лингвистика при изследването на каузативността е извеждането на нейната когнитивна структура или казано с други думи изграждането на т. нар. *идеализиран когнитивен модел*¹⁰ или *ИКМ* (*idealized cognitive model – ICM*) на каузативността. Самото понятие идеализиран когнитивен модел е въведено от Лейкоф (1987: 68-76) и се определя като начин на организация на нашите знания, сложно структурирано цяло, което определя устройството на дадено концептуално пространство. Този когнитивен модел, приложен в частност към категорията каузативност е известен още като *прототипна каузативност* (*prototypical causation*) (пак там, с. 54-55) и се определя като:

Прототипната каузативност е пряка манипулация, чиито най-типични особености са представени чрез следния клъстер (*cluster*) от взаимосвързани характеристики¹¹:

1. Наличие на агенс, който извършва определено действие;
2. Наличие на пациент, който претърпява промяна, в резултат на което преминава в ново състояние;
3. Характеристики 1 и 2 образуват едно събитие, те се препокриват частично по отношение на факторите време и място, агенсът влиза в [пряк] контакт с пациента;
4. Част от действието, което агенсът извършва (или движението или упражняването на воля) предшества промяната у пациента;
5. Агенсът е източникът на енергия, пациентът е целта, към която енергията е насочена; има пренос на енергия от агенса към пациента;
6. Има един единствен агенс и един единствен пациент;
7. Агенсът е човешко същество;
8. а. Агенсът преднамерено цели действието си;
б. Агенсът има контрол над действието си;
в. Агенсът носи главна отговорност както за действието си, така и за промяната у пациента;
9. Агенсът използва ръцете, тялото си или някакъв инструмент;
10. Агенсът наблюдава пациента, промяната у пациента е осезателна и агенсът долавя промяната.

Нужно е да се отбележи, че горният модел е изграден на базата на т. нар. *общо познание* (*mutual knowledge*), т.е. на определени общоприети, емпирически по своята същност дефиниции на категориалните понятия, които функционират като предпоставки за структурирането на даден ИКМ¹². Такъв клъстерен модел (КМ) представя “идеалния случай” при концептуализирането на дадено каузативно събитие (*causative event construal*) и затова считам за по-уместно както в онтологиче,и така и в тясно лингвистичен план да се изследват кои от горепосочените подмодели присъстват в конкретния случай, което да бъде аргумент в полза на определянето или отхвърлянето на дадената ситуация като каузативна. Затова целта на моята разработка е да представи задълбочен анализ на концептуалното пространство на каузативността – едно по-широко понятие, включващо не само най-типичните случаи на тази категория, а всички нейни проявления. За да се осъществи това, е необходимо

непрекъснатото съотнасяне на конкретния случай към идеализирания когнитивен модел на каузативността, който от своя страна структурира съответното концептуално пространство.

Имайки предвид модела на прототипната каузативност лесно могат да се изведат и характеристиките на двата преки участника в дадена каузативна ситуация – *прототипния агент (каузатор)* и *прототипния пациент (каузиран)*¹³. Прототипният агент се определя от параметри като начало на волево глаголно действие, потентност, преднамереност, контрол, енергия, отговорност и одушевеност (човек). Прототипният пациент е неодушевен участник, засегнат от глаголното действие и различен от агенса. Тук отново е уместно да се използва категориалния апарат на когнитивната лингвистика, според който прототипният агент би могъл да се определи като *Източник (Source)* на глаголното действие, а прототипният пациент като неговата *Цел (Goal)*. Когато се характеризира с параметъра [+одушевен] или в частност [+човек] пациентът запазва в известна степен контрол върху каузираното глаголно действие както е в *Аз разсмях Иван* или *Учителят накара ученика да изтрие черната дъска* за разлика от *Тя смачка цветето*, където пациентът не притежава контрол върху каузираната ситуация, а само понася насоченото към него глаголно действие. Общото обаче е, че и в двата случая пациентът претърпява промяна в своето състояние / положение в резултат на действието на каузатора.

В разгледаните по-горе примери се наблюдава и друга съществена особеност на когнитивната каузативна структура, а именно че при отразяването на дадена динамична по своята същност каузативна ситуация каузативните конструкции кодират различни етапи от реализирането на каузираното действие (вж. Лангакър 1987: 143-146). Докато в чисто езиков план при *Тя смачка цветето* се набляга на резултата без да се кодира съответната първопричина то от когнитивна гледна точка тук става въпрос за последователност от отделни етапи като например сграбчането на цветето, самия процес на късане както и вероятно последвалото захвърляне на цветето. От друга страна, в структури като *Аз накарах сина си да измие колата* езиково са кодирани две действия – манипулативното действие от страна на говорещия и реакцията от страна на пряко засегнатия от действието участник. От когнитивна гледна точка случаят тук е доста по-сложен поради параметъра одушевеност на каузирания и освен горепосочените два етапа в реализирането на

каузативната ситуация се включват още и представата за състоянието на колата, за сина като потенциален каузиран, за осъществяването на каузираното глаголно действие, причината за неговото осъществяване и т.н.

От всичко казано дотук може да се направи изводът, че докато повърхнинната изреченската структура е фиксирана и статична, то когнитивната структура е вариативна и динамична, изградена на базата на човешкия опит и познание за света. Като се имат предвид особеностите на двата вида структура лесно се стига до заключението, че езиковият израз като единство на форма (конкретната синтактична структура) и съдържание (значението, което синтактичната структура изразява) е резултат от проектирането на когнитивната върху конкретната изреченска структура (вж. Унгерер и Шмид 1996: x-xiv), при което “различни етапи на събитието могат да бъдат поставени на преден план или да бъдат потиснати” (Сонг 1996: 140). В такива случаи би могло да се счита, че конкретната изреченска структура кодира само един от подмоделите на идеализирания когнитивен модел на каузативната ситуация и според Лейкоф (1987: 78) в такива случаи се говори за *метонимични модели* (*metonymic models*), каквито в действителност са по-голяма част от моделите, изразени посредством каузативни конструкции. Като обяснение за последното би могло да се прибегне до принципа за езиковата икономия, който постулира, че езиковият изказ кодира най-съществената част от реализирането на дадено събитие.

При изграждането на концептуален образ на каузативността от съществено значение е разглеждането на тази категория като преходно отношение, свързано с физическо или абстрактно придвижване в пространството и времето, т.е. на преден план излизат локалистичните измерения на каузативността (вж. Андерсън 1971). С цел отграничаване на каузативността от преходните отношения като цяло е необходимо да се представи концептуален модел на транзитивността – т. нар. *каноничен модел на събитието* (*canonical event model*)⁴ – вж. Райс 1987а, б, Антонопулу 1991, Станчев 2001: 58, Лейкоф 1977, Хопър и Томпсън 1980, Тейлър 1989: 206-207), който включва следните подмодели:

- ✧ Двама участници, които на изреченско равнище се реализират от именни фрази с функцията съответно на субект и обект и преходното отношение между тях, реализирано посредством транзитивен глагол;

- ✧ Двата участници обозначават отчетливо обособени (дискретни) физически единици;
- ✧ Тези физически единици съществуват преди настъпването на събитието (т.е. те не са продукт на събитието);
- ✧ Агенсът (референтът на субекта) поставя началото на събитието, което се извършва съзнателно и волево. Агенсът притежава контрол върху събитието, тъй като е източникът на енергия;
- ✧ Пациентът (референтът на обекта) е целта на енергията и е напълно засегнат от глаголното действие, в резултат на което пациентът променя своето положение или състояние като обикновено тази промяна е осезаема;
- ✧ Събитието е по-скоро с динамичен характер, а не статична ситуация;
- ✧ Събитието е енергично, сравнително краткотрайно и има определена крайна точка;
- ✧ Прототипно агенсът въздейства върху пациента посредством пряк физически контакт и ефектът върху пациента настъпва веднага;
- ✧ Агенсът и пациентът са отчетливо (дискретно) разграничени и участват в силно асиметрично отношение;
- ✧ Участието на агенса е преднамерено, докато участието на пациента е непреднамерено;
- ✧ Събитието има каузативен смисъл – действието на агенса каузира промяна у пациента.

От първостепенно значение за целите на настоящото изследване е именно последният подмодел, тъй като представя иманентната връзка между транзитивността и каузативността като онтологични и в частност езикови категории. Вече нееднократно бе споменато, че каузативността е подвид на транзитивността, но сравнението на двата идеализирани когнитивни модела – този на каузативността и каноничния модел на транзитивното събитие логически налага извода, че тук става дума не просто за подвид на транзитивността, а в действителност **каузативността е прототипната транзитивност** и според Станчев (2001: 17) би могла да се дефинира като **причинно-следствена преходност** (*transitivity of cause and effect*). Като се има предвид и факта, че транзитивността е скаларна величина (вж. Станчев 2001) следва, че най-високата степен на проявление на тази категория се наблюдава именно в случаите на каузативна ситуация. Същевременно с това обаче е необхо-

димо да се отбележи, че при каузативността е налице опозицията каузатор – каузиран, която сама по себе си говори за физическите измерения на тази категория, а оттам и за завишените показатели на фактори като сила и енергия, необходими за осъществяване на каузативното събитие в сравнение със същите фактори при обикновеното преходно събитие.

От съществено значение при изследване на когнитивната същност на каузативността е идеята за преход от едно събитие към друго на базата на тяхната темпорална последователност. В такива случаи настъпването на събитие *B* се обуславя логически от настъпването на събитие *A*, събитие *C* настъпва като резултат от събитие *B*, събитие *D* се обяснява посредством събитие *C* и т.н. В такива случаи събитията са взаимосвързани, съществува насоченост от всяко преходно към следващото, в резултат на което те образуват каузална поредица. Такива събития могат да се определят като координирани, тъй като са “инкорпориран като страни на едно по-всеобхватно събитие от по-висок ранг” (Лангакър 1987: 177). Един от най-важните критерии при определяне на взаимната обусловеност на събитията, свързани в каузална поредица е степента на близост между каузиращото и каузираното събитие. Във връзка с това Лейкоф и Джонсън (1980: 128–132) извеждат една конвенционална метафора, която е тясно свързана с принципа за иконична взаимообусловеност между форма и съдържание, а именно:

БЛИЗОСТТА Е СИЛАТА НА РЕЗУЛТАТА
(CLOSENESS IS STRENGTH OF EFFECT)

Тази метафора се прилага в пълна степен при характеризиране както на онтологично-познавателната същност на каузативността така, и на нейните чисто езикови измерения и е широко застъпена в английския и българския синтаксис. Един от основните принципи, залегнали в цитираната метафора и приложени към разглежданата категория, гласи:

Колкото ПО-БЛИЗО е формата, обозначаваща КАУЗАТОРА до формата, обозначаваща КАУЗИРАНОТО СЪБИТИЕ, толкова ПО-СИЛНА е каузалната връзка между тях.

Метафората за силата на резултата както и нейният основен принцип по отношение на каузативността се прилагат при изследването на

един от най-силните каузативни глаголи в английския език – глаголет *kill* (убивам) както и съответстващите му перифрастични конструкции. Лейкоф и Джонсън (1980: 131-132), Лангакър (1987: 181), Фодор (1970) както и Вежбицка (1975) изследват следната група от синонимни конструкции, обединени от общото си значение *причинявам смърт на някого* и същевременно различаващи се по своя синтаксис:

- (1) *Sam killed Harry.* (Сам уби Хари.)
- (2) *Sam made Harry die.* (Сам накара Хари да умре.)
- (3) *Sam caused Harry to die.* (Сам причини смъртта на Хари.)
- (4) *Sam brought it about that Harry died.* (Сам направи така, че

Хари умря.)

На първо място тук ясно се наблюдава как отслабването на силата, която е необходимо да бъде упражнена за реализирането на каузираното събитие води до отслабване на каузалната връзка между събитията, които са координирани в състава на автономната каузативна ситуация. На второ място примери (1–4) представят нагледно иконичното съответствие между форма и съдържание – увеличаването на когнитивното разстояние между каузиращото и каузираното събитие в онтологичен план води до усложняване на изреченската структура на синтактично равнище, както и до отдалечаване на каузатора от засегнатия обект. Като се има предвид всичко това става ясно защо както в английския, така и в българския структури с глагола *kill* (убивам) не могат да се разглеждат като еднозначни еквиваленти на аналитичната каузативна конструкция *cause to die* (карам да умре / причинявам смърт).

Като се има предвид идеализирания когнитивен модел на каузативността, както и метафората, която определя правопрпорционалната зависимост между силата на взаимодействие на обектите и тяхната близост би могло да се каже, че **прототипната каузативност е тази, при която каузаторът и каузираният влизат в пряк контакт помежду си**. Изследването точно на този вид каузативност дава началото на две когнитивно ориентирани теории, които днес вече се прилагат в доста по-широки рамки, а именно *теорията за динамиката на силата* (*force dynamics*) на Талми (1988, 2000) и *концепцията за пренос на енергия* (*energy transmission*) на Лангакър (1991). В първия случай се набляга на динамиката на силата като обобщаващо понятие по отношение на каузативността. Изследват се различните взаимодействия, в които обектите влизат по отношение на силата, а каузативността се раз-

глежда като прототип на тези взаимодействия. От гледна точка на теорията за пренос на енергия каузативното събитие се концептуализира като възникващо в резултат на наличието на определен източник на енергия, която от своя страна е насочена към обекта на каузативното действие, а за каузативна конструкция се смята тази, която "служи за кодиране на енергийния заряд, необходим за настъпването на даден процес ... както и на участника, от който този заряд се излъчва", т.е. източника на енергия (Лангакър 1991: 408). Тъй като каузативното събитие всъщност представлява серия от последователни действия, концептуализирани като едно цяло е уместно в такива случаи да се използва термина на Лангакър (1991: 283) *поредица от действия (action chain)*, който е по-неутрален и би могъл да се приложи дори в ситуации, включващи само двама участника и пренос на енергия от каузатора към каузирания за разлика от строго специфичната употреба на термина *каузална поредица*. И при двете теории силата и енергията, необходими за осъществяване на каузираното събитие се определят от фактори като динамичността на ситуацията както и от степента на активно участие на каузирания, тъй като в по-голяма част от случаите силата и енергията са насочени към преодоляване на естествения стремеж на каузирания да остане в статично положение, т.е. да се противопостави на промяната, която се очаква да настъпи като резултат от каузативното действие (вж. Талми 1988, 2000). Тази постановка е от съществено значение при извеждане на типовете каузативност, тъй като един от водещите критерии за тяхното определяне е силата на каузативното въздействие.

2. Класифициране на каузативното събитие: единство в многообразието

В езиковедската литература не съществува единно становище относно това колко и какви точно са основните видове каузативност, а в терминологично отношение се наблюдава употреба на близки по смисъл или сродни понятия като се забелязва отсъствие на единен категориален апарат за английския език, което от своя страна поражда известни затруднения при изграждането на съответната терминологична основа и за българския език. Най-често обаче при класифициране на каузативността на преден план излиза структурата на каузативното събитие, определяща се до голяма степен от следните два параметъра, които сами по себе си са взаимосвързани:

- ✧ наличие или отсъствие на пряк контакт между каузатора и каузирания като особено внимание се отделя на случаите, когато контактът е опосредстван, т.е. в случаите на каузална поредица;
- ✧ положение на каузатора спрямо каузирания, т.е. дали източникът на енергия е вътрешен или външен спрямо засегнатия обект.

Онтологично – семантичните видове каузативност, изведени по-долу на базата на тези параметри се проектират в граматичните типове каузативи на изреченско равнище (вж. т. 3). Освен това тези параметри заедно с факторите близост между каузатора и каузирания, сила и енергия предлагат допълнителни критерии за определяне степента на интегрираност на участниците в каузативното събитие.

Така на базата на първия параметър разграничението между отделните видове каузативност на практика се свежда до това дали има или не пряко физическо въздействие от страна на каузатора върху каузирания. Като се има предвид и прототипното каузативно действие, което е в основата на съответната ситуация, Шибатани (1976а) извежда основното разграничение между *манипулативна* и *насочваща каузативност* (*manipulative causation* vs. *directive causation*). В първия случай “каузираният участва неволево, в резултат на което каузаторът трябва да въздейства физически върху (да манипулира) засегнатия обект за да се осъществи каузираното действие” (пак там, с. 31), т.е. тук става въпрос за директен контакт между каузатор и каузиран. Тъй като този тип каузативност се концептуализира като сравнително прост поради неагентивността / неволевоостта на каузирания, на изреченско равнище той е представен обикновено от една глаголна лексема както в следните случаи:

(5) а. *Michael broke the bottle.* (Майкъл счупи бутилката.)

б. *Mary boiled some tea.* (Мери свари чай.)

в. *John stood the child up.* (Джон накара детето да стане.) г. *John sat up the child.* (Джон накара детето да заеме седнало положение.)¹⁵

Трябва обаче да се отбележи, че съществуват и случаи, при които манипулативната каузативност на изреченско равнище се реализира чрез т. нар. аналитични каузативи, т.е. конструкции с ясно изразен каузативен глагол както е в:

(6) а. *I made the car start.* (OALD) (Аз запалих колата.)

б. *The mechanic made the machine work.* (WNWD) (Механикът накара машината да заработи.)

Това до голяма степен се дължи на факта, че и в двата случая пациенът макар да се определя с параметъра [-одушевен] притежава някои агентивни характеристики, т.е. в горепосочените случаи пациенът се дефинира с параметъра [+потентност], което логически предполага по-сложното преминаване от статика към динамика, а иконически на синтактично равнище такова събитие обикновено се кодира в по-сложна изреченска структура, поради което в примери (6а, б) са употребени аналитични каузативи. От когнитивна гледна точка в случаите на **манипулационна каузативност** поради прекия контакт между каузатор и каузиран се въздейства с най-голяма сила върху каузирания, в резултат на което се пренася най-голямо количество енергия и затова този тип каузативност **се смята за прототипен представител на цялата категория**. На базата на всички тези характеристики би могла да се изведе и още една съществена особеност на манипулационната каузативност, а именно че тук се наблюдава много висока степен на интегрираност между каузиращото и каузираното събитие.

При втория тип каузативност, дефиниран от Шибатани (1976а) – насочващата каузативност “каузираният е волеви (агентивен) участник, а каузаторът участва като агенс, който дава напътствия на каузирания” (пак там, с. 32). Това не предполага пряка физическа манипулация от страна на каузатора върху засегнатия обект, а както личи и от самото наименование на този тип каузативност тук каузираното събитие е най-често резултат от вербална или невербална комуникация. Поради факта, че в този случай най-често и каузаторът и каузираният се характеризират с параметъра [+агентивност] и [+волеост] когнитивният модел на тази ситуация е значително по-сложен, в резултат на което на синтактично равнище този тип каузативност се изразява прототипно с аналитични каузативи както е в случаите:

(7) а. *It was not conscience that made me do so.* (OW) (Не съвестта ме накара да постъпя така.)

б. *Sound coming through the bushes made him turn nervously.* (WC) (Звук, който идваше от храстите го накара да се извърне притеснено.)

в. *John got Bill to stand up.*¹⁶ (Джон накара Бил да се изправи.)

Една от най-съществените разлики между манипулационната и насочващата каузативност е в увеличаването на когнитивното разстояние или казано с други думи в намаляването на близостта между каузатора и засегнатия обект. Увеличава се също и интервалът от време, който се определя от момента на осъществяване на каузиращото събитие до момента на настъпване на каузираното събитие. Всички тези различия сами по себе си са сигурен индикатор за намаляване степента на интегрираност на събитието в случаите на насочваща каузативност.

Естествено тук възниква и въпросът дали все пак не е възможно да се наблюдава непряка каузативност и в случаи на неагентивен каузиран. Това би могло да се провери чрез (не)възможността за употреба в такива случаи на аналитични каузативи – закономерност, която се дължи на факта, че аналитичните каузативи изразяват отдалечаване на каузирания от каузатора и в повечето случаи не предполагат манипулационна каузативност. От справка в два от най-богатите електронни корпуса на английския език (BNC и WC) става ясно, че подобни конструкции са нискочестотни и най-често се свеждат до примери, сходни с (ба, б) или се отнасят до глаголи с преобладаваща интранзитивна употреба, както е в (8):

(8) *Samson pushed the pillars and made the house collapse, killing everyone in it.* (WC) (Самсън бутна подпорите, в резултат на което къщата рухна и всички вътре бяха избити).

В този пример манипулационната каузативност е изразена и по двата възможни начина – аналитично чрез перифрастичната конструкция и лексикално чрез глаголите *push* (бутам) и *kill* (убивам) като последният се смята за един от прототипните каузативни глаголи, максимално приближени до началото на скалата на каузативността (вж. т.3). Съществуват обаче и случаи, когато промяната на типа каузативна структура реално съответства на промяна и на вида каузативност, както е в:

(9) *Kes made the tea boil under Tuvok's supervision.* (WC) (Кес свари чая под ръководството на Тювък)

Сравнен с пример (5б), пример (9) кодира насочваща каузативност, изразена на изреченско равнище посредством аналитична структура и допълнително подчертана от обстоятелствена фраза.

Според Шибатани (1976а: 32) в английския език единствено глаголят *cause* (каузирам, причинявам, накарвам) в състава на аналитични каузативи би могъл свободно да се използва за изразяване както на насочваща така и на манипулационна каузативност, поради което той се смята за каузативният глагол с най-широка употреба. По мои лични наблюдения сходна употреба има и друг английски глагол – *make* (правя, накарвам, принуждавам) като и двата глагола могат да функционират както като лексикални каузативи, така и да влизат в състава на аналитични конструкции. В своята лексикална употреба двата посочени глагола споделят общото значение на настъпване или начало на съществуване, както е в *to cause fire* (предизвиквам пожар), *to cause trouble* (причинявам неприятности), *to make coffee* (правя кафе), *to make regulations* (създавам правила), *to make a will* (правя завещание) и др. Трябва също да се отбележи и факта, че въпреки по-честата употреба на глагола *cause* за обозначаване на пряк контакт между каузатор и неагентивен каузиран в сравнение с останалите експлицитни каузативни глаголи, граматичната му парадигма прототипно включва агентивен каузиран. Примери като (10а, б) са сравнително редки и обикновено изразяват непреднамерена промяна:

(10) а. *The dog had caused the chair to move.* (WC) (Кучето беше мръднало стола).

б. *A change in the climate caused the ice to melt faster.* (WC) (Промяна в климата доведе до по-бързото топене на леда).

(11) *The pain caused her to start crying.* (WC) (Болката я накара да се разплаче).

По мои наблюдения пример (11) демонстрира прототипната аналитична употреба на глагола *cause* в английския език. От съществено значение тук е и вторият параметър за извеждане на видовете каузативност, тъй като в зависимост от източника на болката, промяната в състоянието на засегнатия обект би могла да се определи като вътрешно или външно каузирана. Затова при изследването на каузативността е нужно да се вземат под внимание и двата взаимодействиящи се параметъра.

Установената за английския език закономерност между типа каузативност и структурата, с която той се изразява важи в пълна степен и за българския език, където зависимостта е даже още по-стриктна и

редките случаи на изразяване на манипулационна каузативност посредством аналитични структури са сведени предимно до разговорната реч в примери, които са сходни с английските в (6) – *навих часовника да звъни, накарах компютъра да изтрие вируса, нагласих радиото да свири* (вж. още преводните еквиваленти на английските примери разгледани до момента). Дотук изведената иконична зависимост между типа каузативна ситуация и структурата, която я кодира е с парциално – типологичен характер. Нужно е също така да се наблегне и на факта, че подобно проектиране се наблюдава и в ред други езици като френски, руски, което от своя страна свидетелства за универсалната същност на човешката познавателна система.

Както споменах още в началото на дискусията, свързана с видовете каузативност в езиковедската литература не е установена строга дефиниция и единна терминология по този въпрос, което до голяма степен се обяснява с трудността да се изгради понятиен апарат, който да представя в най-общ вид описание на всяка каузативна ситуация. Разгледаното вече разграничение между манипулационна и насочваща каузативност е уместно, тъй като предлага класификация на начините на пораждање на каузираното събитие, но не се отделя специално място на случаите на т. нар. *опосредствана каузативност (mediated causation)*. Става въпрос за ситуация, която включва най-малко трима участници като освен прекия каузатор *X* и каузиран *Z* има още един агентивен участник *Y*, който функционира като каузиран по отношение на каузатора *X* и като каузатор по отношение на каузирания *Z*. Този каузиран / каузатор *Y* реализира наложеното от каузатора *X* действие както е в *Аз накарах Петър да ми поправи колата*. В действителност в езиковедската литература най-общото и може би най-важното противопоставяне е това между *пряка (direct)* и *непряка (indirect)* каузативност (вж. Круз 1972, Фарбър 1976: 61, Деланси 1984, Комри 1985, Верхаген и Кемър 1997, Шибатани 2001а, Шибатани и Пардеши 2001)¹⁷. Тези два типа каузативност лесно могат да бъдат илюстрирани с добре познатото ни вече разграничение между *kill* като глагол, изразяващ пряка каузативност и синонимната му каузативна конструкция *cause to die*, която кодира непряка каузативност или действие, настъпило по случайност (вж. още Морийл 1976). Това разграничение има своето съответствие и в българския език, който в този случай е по-богат от английския, тъй като освен двойката *убивам – причинявам смъртта на* (последното обикновено

предполага по непредпазливост и не изключва възможността за пряк контакт между каузатор и каузиран) съществува и друг израз – *поръчвам убийството на*, който е индикатор за преднамереност и умисъл. Английското съответствие в случая е конструкцията *order someone's death* (поръчвам смъртта на някого), която обаче кодира значително по-ниска степен на каузативност в сравнение с *поръчвам убийството на*¹⁸.

Непълнотата на анализа от гледна точка на т. нар *опосредстваност (mediacy)* до голяма степен е избегната в класификацията на видовете каузативност, предложена от Масика (1976: 55), където се прави разграничение между *отдалечена (distant)* и *контактна (contactive)* каузативност:

Каузативният глагол обозначава действие, което предизвиква определено действие или състояние у друг човек или обект. Тази каузативност може да бъде основно от два вида “отдалечена” (*distant*) и “контактна” (*contactive*). При втория тип агентът въздейства върху обекта, чието ново състояние настъпва посредством пряк контакт; в първия случай той само поражда действието, за прякото осъществяване на което се използва опосредстващ агент.

Това, което Масика нарича *отдалечена каузативност* е по-широко известно като *опосредствана каузативност* както е при Комри (1985: 333)¹⁹. Тук основен параметър при определяне на видовете каузативност е степента на близост между каузатора и каузирания и въз основа на това се извежда разграничението между *непосредствена* и *опосредствана каузативност (immediate vs. mediated causation)*. Както личи от терминологията в първия случай има много висока степен на близост между каузатора и каузирания, а във втория поради увеличаване на разстоянието между тях степента на близост намалява. Този критерий е водещ при класификацията на каузативността и за Недялков и Силнишки (1973), само че тук степента на близост се обяснява чрез съответно по-малкия или по-голям интервал от време между t_1 – момента на осъществяване на каузиращото събитие и t_2 – момента на осъществяване на каузираното събитие. Като се има предвид всичко казано дотук би могло да се обобщи, че извеждането на преден план на времето и разстоянието като два от най-съществените фактора при изследване на онтологично-лингвистичните измерения на каузативността е недвусмислен показател за **пространствено-времените измерения на тази езиковедска категория.**

Според Шибатани и Пардеши (2001: 89–91) при каузативна ситуация, която включва пациентс – казуиран реализирането на каузативното събитие зависи изцяло от действието на каузатора и това предполага силно застъпване на пространствено-времевите измерения на казуиращото и казуираното събитие, в резултат на което цялата каузативна ситуация се концептуализира като единно събитие. Това важи в пълна степен за случаите на пряка каузативност. В случаи на агентивен казуиран, което най-често се наблюдава при непряката каузативност е налице значително по-ниска степен на застъпване на пространствено-времевите параметри на казуиращото и казуираното събитие, които се характеризират със сравнителна автономност в състава на каузативната ситуация. Отдалечената (или опосредствана) каузативност реално включва в себе си две каузативни ситуации поради двойствената функция на опосредстващия казуиран / каузатор. Тези две ситуации се характеризират със значителна самостоятелност и слаба интегрираност в състава на сложната каузативна ситуация, а техните пространствено-времеви измерения лесно могат да се определят в зависимост от агентивността на участниците както и от начина на осъществяване на казуираното събитие.

Като се вземе под внимание многообразието от класификации, свързани с каузативността, на преден план излиза необходимостта от възприемане на определен терминологичен апарат с цел постигане единство и последователност на езиковото изследване. Предвид тази необходимост в настоящата разработка ще се придържам към понятията **пряка, непряка и опосредствана каузативност**, тъй като по-важни за мен в случая са не конкретните термини, а критериите, на базата на които е изведено разграничението между отделните видове и подвидове на каузативността. Извеждането на опосредстваната каузативност като самостоятелен вид е мотивирано от факта, че в такава каузативна ситуация задължително има и трети участник – агентивен казуиран / каузатор, което е съществена разлика спрямо пряката и непряка каузативност, които прототипно включват двама участници. Според Шибатани и Пардеши (2001: 89) най-често “пряката каузативност се свързва със ситуация, която включва агентс – каузатор и пациентс – казуиран, а непряката каузативност се свързва със ситуация, включваща двама агентивни участници във функциите съответно на каузатор и казуиран.” Недвусмислен пример за непряка каузативност е (12):

(12) *They laughed him out of the room*²⁰. (Те му се присмяха и той напусна стаята.)

Това е един от редките случаи, когато този тип каузативност е изразен лексикално, тъй като преобладаващият модел тук е аналитичният. Трябва да се наблегне и на факта, че (12) е също и пример за производна каузативност, тъй като от некаузативния глагол *laugh* (смя се) е изведен омонимен глагол с каузативно значение. Сходна двойка в българския образуват глаголите *смя се* → *присмивам се*, но последният едва ли би могъл да се разглежда като каузативен, тъй като не обозначава действие, което пряко да води до някаква осезаема промяна у пациенса.

В случаите на опосредствана каузативност необходимо условие е единствено агентивността на каузатора и опосредстващия каузиран/каузатор, но това не е задължителен параметър за третия участник, изпълняващ функцията на каузиран, дори може да се твърди, че този участник е прототипно неагентивен. Това лесно се обяснява с факта, че опосредстващият каузатор най-често въздейства пряко върху каузирания, а както бе установено по-горе пряката каузативност се свързва предимно с неагентивен каузиран. Примери като (13а), които представят тази закономерност са с доста по-висока честота на употреба в сравнение с такива като (13б), където каузираният е агентивен, а каузативността – непряка:

(13) а. *I made him cut the grass*. (Аз го накарах да подреже тревата.)

б. *The judge directed the jury to acquit Curtis*. (BNC B7K 102)
(Съдията инструктира заседателите да оправдаят Къртис).

От когнитивна гледна точка това се обяснява с факта, че наличието на агентивен каузиран при опосредстваната каузативност или казано с други думи наличието на трима агентивни участници в дадена каузативна ситуация се свързва с доста по-сложен пренос на енергия. Последната характеристика важи за опосредстваната каузативност изобщо сравнена с пряката и непряката, поради което Лейкоф (1987: 55) и Лангакър (1991: 13) я определят описателно като *каузативност на принципа на билиардната топка* (*the billiard-ball causation*). Такъв тип концептуализация всъщност представя втората значима метафора при когнитивно ориентираното тълкуване на каузативността (вж. Унгерер

и Шмид 1996: 174-177). Както при игра на бiliarд енергийният заряд обикновено се предава от играча на бялата топка, тя от своя страна го предава вече значително намален към някоя от другите топки, която най-често поглъща достигналата до нея енергия, с което се слага край на енергетичния поток, така и на езиково равнище опосредстваната каузативност рядко включва повече от трима участника. Това лесно се обяснява с увеличаване на когнитивното разстояние, което от своя страна води до отслабване на енергийния пренос, а оттам и до намаляване на силата на взаимодействие между всеки следващ участник в каузалната поредица.

На базата на всички изведени до момента характерни особености на пряката, непряката и опосредстваната каузативност тези три вида биха могли да се подредят по скалата на прототипната каузативност на базата на тяхното приближаване до "идеалния случай" (вж. Идеализирания когнитивен модел на каузативността представен от 1). Освен наличието на физическо взаимодействие между участниците в каузативната ситуация тук са взети под внимание още два съществени фактора – броя на участниците и тяхната агентивност, които пък от своя страна определят единството на каузативното събитие:

пряка каузативност (неагентивен каузиран) → пряка каузативност (агентивен каузиран) → непряка каузативност → опосредствана каузативност (неагентивен каузиран) → опосредствана каузативност (агентивен каузиран)

Фигура 1 Скала на прототипната каузативност

От фигура 1 става ясно, че прототипната каузативност представлява основното равнище на разглежданата категория и е резултат от дейността на външен каузатор, който влиза в пряк контакт с каузирания. Трябва също да се отбележи, че не винаги конкретният начин за реализиране на каузативното събитие се смята за когнитивно значим и понякога той не се кодира в езиковия израз. В резултат на това в редица случаи е трудно да се определи еднозначно видът на каузативната ситуация, както е в:

(14) *I made her hide in the bushes.* (Аз я накарах да се скрие в храстите.)

Пример (14) представя ситуация, която би могла да е резултат както от пряк контакт между каузатора и каузирания така и от непряко (вербално) взаимодействие или казано с други думи резултат както от “физическа манипулация”, така и от “манипулация на базата на речеви акт” (вж. Шибатани 2001а: 14). Като се има предвид принципа за икономичността, както и аналитичната синтактична структура, в конкретния случай би могло да се предположи, че тук става въпрос за непряка каузативност или ако каузативността все пак е пряка, то самата употреба на усложнена структура е индикатор за упражняване на сила и контрол от страна на каузатора при преодоляване на стремежа на агентивния каузиран да се противопостави на промяната като крайната цел на каузативното действие. Корелацията между видовете каузативност и езиковите структури, посредством които те се изразяват е разгледана в следващата част (вж. т. 3.).

На базата на изведения в началото втори критерий за класификация на каузативността, дадена ситуация би могла да се определи като *външно каузирана* (*externally caused*) или *вътрешно каузирана* (*internally caused*) на базата на локалистичен критерий, а именно положението на каузатора спрямо каузирания²¹. Според Маккуун и Макфарлънд (2000: 842) тук става въпрос за структурата на самото каузативно събитие, тъй като външно каузираната промяна обикновено се концептуализира като резултат от предшестващо я каузиращо събитие, т.е. налице са две ясно обособени събития в рамките на цялостната каузативна ситуация. За разлика от това при концептуализирането на вътрешно каузираната промяна каузативното събитие се възприема като единно цяло, което до голяма степен се дължи на обстоятелството, че каузираният на практика съдържа в себе си каузатора. Логически тук се налага извода, че външно каузираното събитие има по-сложна концептуална структура от вътрешно каузираното. В езиковедската литература разграничението между вътрешна и външна каузативност остава често на по-заден план в сравнение с изведените на базата на първия параметър видове и това отчасти се дължи на факта, че двата параметъра взаимно се допълват и е важно да се избере кой от тях е водещ в зависимост от целите на конкретното лингвистично изследване. Безспорно при морфосинтактичен анализ на каузативните структури като водещо се определя разграничението между пряка, непряка и опосредствана каузативност, тъй като то дава възможност за единен синтактично – семантичен подход при езиковедското изследване. Класи-

фицирането на дадена ситуация като вътрешно или външно каузирана е значимо от гледна точка предимно на лексикалната семантика, тъй като на преден план излиза основно значението на конкретния глагол (вж. още Левин и Рапапорт Ховав (1995: 90–98, Райт 2001). Прави също впечатление и факта, че последното разграничение рядко се прилага при изследване на аналитични каузативни структури като в пример (11), а традиционно тук попадат лексикални каузативи отново поради семантичната ориентираност на този втори критерий за класифициране на каузативността.

Практиката показва, че в повечето случаи динамичните глаголи обозначават промяна, която е резултат от взаимодействието на цял комплекс фактори и понякога трудно би могло еднозначно да се определи точния каузатор както и неговото положение спрямо засегнатия обект. Една от най-често цитираните синонимни групи глаголи, обозначаващи вътрешна промяна включва глаголите *flower*, *bloom* и *blossom* (цъфтя, разцъфтявам и разцъфвам) тъй като “промените в състоянието, които те представят са характерни за естественото развитие на обектите ... и не е необходимо да бъдат породени от външен причинител, въпреки че понякога промените могат да са резултат от дейността на външен каузатор и в такива случаи се наблюдава каузативна употреба на тези глаголи” (Левин и Рапапорт Ховав 1995: 97). Според това твърдение глаголите от синонимната група на *цъфтя* имат каузативна употреба само при наличие на външен каузатор, от което следва, че в противен случай става въпрос за спонтанна промяна или пък вътрешната каузативност е толкова несъществена от когнитивна гледна точка, че на практика се отъждествява с липсата на такава. Счита за недостатъчно убедително становището, че семантиката на гореспоменатите глаголи преобладаващо кодира наличието на вътрешен каузатор, тъй като от опит знаем, че вътрешните промени в случая са резултат от определени външни условия.

В действителност в лингвистиката понятието вътрешно каузирана промяна много често се отъждествява с промяна, резултат от дейността на природни сили, както е в *water corrodes* (водата предизвиква корозия), *wind erodes* (вятърът предизвиква ерозия), *microorganisms ferment* (микроорганизмите предизвикват ферментация) и др. (вж. Маккуун и Макфарлънд (2000: 843). В тези конструкции каузаторът е представен на синтактично равнище и още по-осезателно изпъква въпросът дали тук (с изключение може би на последния пример) не става въпрос за вът-

решни промени, които обаче се дължат на външни каузатори. Показателни за нееднозначното тълкуване на вътрешната каузативност са и лингвистични постановки, които разглеждат природните сили като външен каузатор (вж. Левин и Рапапорт Ховав 1995: 92), т.е. една и съща каузативна ситуация се концептуализира по два противоположни начина. Именно трудността да се обособят каузативни ситуации, резултат от дейността само на вътрешен каузатор, обяснява факта, че в системата на езика глаголите и конструкциите, които кодират промяна в следствие дейността на външен каузатор са значително по-многобройни. Последното е в сила и за потенциалните външни каузатори, чийто обхват е значително по-голям в сравнение с вътрешните каузатори и това до голяма степен се дължи на строгата причинно-следствена обусловеност на вътрешно каузираната промяна (вж. Маккуун и Макфарлънд 2000: 842). Както в английския така и в българския се наблюдава тенденцията вътрешно каузирана промяна на положението или състоянието на синтактично равнище да се кодира посредством глагол, изразяващ спонтанна промяна, а каузаторът да се въвежда посредством предложна фраза. Най-често това се наблюдава, когато действието е резултат от дадена емоция, както е в изрази като *to shout with joy* (крещя от радост), *to cry with pain* (плача от болка), *to beam with happiness* (сияя от щастие), *to die of / burn with curiosity* (умирам / горя от любопитство), *to tremble with fear* (треперя от страх), *to turn away in disgust* (извърщам се с отвращение), *поболявам се от мъка* и др. Последното явление се наблюдава и когато настъпилата промяна е следствие на дадено заболяване като например *to die of tuberculosis* (умирам от туберкулоза), *горя от температура*, *превивам се от стомах* и т.н. Това е важен диагностичен критерий за установяване на вътрешно каузираната промяна в двата езика.

На последно място трябва да се отбележи и семантичният каузативен континуум, представен от Шибатани и Пардеси (2001), където между двата полюса – пряка и непряка каузативност – се обособява самостоятелната категория на *социативната каузативност* (*sociative causation*). Този вид се свързва с участието на агентивен каузатор и каузиран, при което постигането на определен резултат се осъществява посредством социално взаимодействие, т.е. това е по-скоро прагматична категория. Тъй като целта на настоящата разработка е да представи каузативните структури като единство на морфология, синтаксис и семантика ще разглеждам социативната каузативност като допъл-

нително специфициране на пряката, непряката и опосредстваната каузативност. Като представители на последните два типа могат да се считат и събития, при които осъществяването на каузираното действие е резултат от съгласието на каузатора. Такива са ситуации, кодирани посредством глаголите *let*, *allow*, *permit* (*позволявам, разрешавам, давам*) и др. Те обаче са най-отдалечени от каузативния прототип поради факта, че инициатор на действието е не каузаторът, а каузираният.

3. Типология на структурите за изразяване на каузативност

Както вече многократно бе посочено каузативността е категория, която демонстрира единството на синтаксиса и семантиката при езиковото изследване, тъй като различните по вид и сложност структури кодират различни по вид и сложност каузативни ситуации. Това е категория, която освен на синтактично и лексикално равнище се реализира и синтетично посредством афикси, което я прави обект на изследване и от страна на морфологията. На базата на тези характерни особености каузативността би могла да се определи като **функционално-семантична категория**, тъй като обединява различните равнища на езиковата структура и система (вж. Георгиев 1999: 362-363). Същевременно с това, както ще бъде изложено по-долу, конкретната синтактична или морфологична каузативна структура не е нищо друго освен функция на изразяването от нея значение, тъй като семантиката пресича всички равнища на езиковата система и по този начин осигурява неразривното единство и взаимообусловеност на форма и съдържание. Този модел на езиково описание е изведен от Данчев (1992: 333) и е широко прилаган в съвременната лингвистика. Той е водещ за функционалната граматика, застъпен е и в когнитивната лингвистика, където синтактичните структури се разглеждат като средство за кодиране на индивидуалната човешка перцепция на дадена извънезикова ситуация. Всички тези фактори мотивират избора на такъв модел на езиково описание за основен и при изследване на английските и български каузативни структури в настоящата разработка.

В езиковедската литература най-често срещаната класификация на каузативите е в зависимост от начина на тяхното образуване или казано с други думи въз основа на тяхната структура. Така се извеждат трите основни типа – лексикални, морфологични и аналитични кауза-

тиви. В някои разработки (Шибатани 1976а, Леменс 1998) основната опозиция е между лексикални и аналитични каузативи като структурите, образувани по афиксален път се причисляват към лексикалните каузативи (вж. още Хадли 1977). Трябва обаче да се подчертае факта, че нуждата от обособяване на морфологичните каузативи като самостоятелен структурен вид е дефинирана още в най-ранните изследвания на каузативните глаголи и конструкции (вж. Недялков и Силнишки 1969, 1973). Тъй като морфологичният деривационен модел за образуване на каузативни структури е широко застъпен в българския поддържам тезата, че за нуждите на настоящото лингвистично изследване е необходимо той да бъде обособен като самостоятелен вид – становище, застъпено и от Шибатани (2001а). Като се има предвид продуктивността на морфологичните и аналитичните, известни още като синтактични или перифрастични каузативи от една страна, и отсъствието на тази характеристика при лексикалните каузативи от друга, за постигане на по-голяма яснота и изчерпателност на изложението ще се придържа към разграничението между *лексикални и граматични каузативи като последният тип е представен от два подтипа – морфологични и аналитични*²². Както ще бъде демонстрирано по-долу тези три вида каузативни структури са иконически проекции на видовете каузативност, изведени по-рано.

От разгледаните до момента примери се налага изводът, че употребата на аналитични каузативни конструкции е сигурен индикатор за отдалечаване на каузатора от каузирания като в случаите на опосредстваща каузативност промяната у каузирания настъпва като резултат от дейността на опосредстващ агент. Обикновено ситуации, включващи агентивен каузатор и казуиран, се концептуализират като по-сложни и рядко предполагат пряка физическа манипулация от страна на каузатора. Тенденцията е в такива случаи да се употребяват аналитични каузативи. Изключение правят случаите на производна каузативност в английския, където въпреки агентивността на каузатора и казуирания ситуацията се представя посредством лексикален каузатив. Това се обяснява със значителната сила на въздействие от страна на каузатора, която характеризира такива ситуации както е при *march* (карам да марширува), *jump* (карам да скочи) *starve* (подлагам на глад) и т.н. Оттук логически следва, че в случаите на прототипни лексикални каузативи, като например *break* (чуня), *plant* (засаждам), *destroy* (разрушавам) каузаторът и казуирият се приближават максимално и най-често влизат в пряк

контакт помежду си (вж. Шибатани 1976а). В темпорално отношение моментът t_1 на практика се прекрива с момента t_2 , в резултат на което каузиращото и каузираното събитие не са ясно разграничими и обикновено лексикалният каузатив кодира само крайния резултат от действието на каузатора. Според Шибатани (2001а: 2) в английския не се наблюдава продуктивна каузативна морфология, за сметка на което има значителен брой преходни глаголи, които са каузативни по значение като *kill* (убивам), *open* (отварям), *widen* (разширявам), *feed* (храня) и др. и функционират като лексикални каузативи. Трябва да се отбележи, че словообразователният суфикс *-en*, какъвто е случаят с глагола *widen*, се среща в определен брой английски глаголи, които според Йеспърсън (1939) и Данчев (1974) се характеризират както с непреходна така и санонимна преходна (каузативна) употреба. Именно затова считам, че глаголи като *lengthen* (удължавам), *darken* (потъмнявам), *awaken* (събуждам), *thicken* (сгъстявам), *tighten* (стягам), *harden* (затвърдявам), *redde*n (зачервявам) и др. в преходната си употреба е по-удачно да бъдат разглеждани като морфологични отколкото като чисто лексикални каузативи.

Към групата на лексикалните каузативи в английския спадат още известен брой омонимни преходно-непреходни глаголи, които представят случаи на *производна каузативност*. Освен посочените вече глаголи *jump* и *march* други такива примери са *grow* (раста / отглеждам), *walk* (разхождам се / разхождам), *bounce* (подскачам / карам да подскочи), *explode* (взривявам се / взривявам) и др. Глаголна омонимия се наблюдава още при ергативните глаголи, които в своята преходна употреба също имат каузативно значение. Освен глаголите с наставка *-en* тук се причисляват още *move* (движа, мърдам / движа се, мърдам се), *melt* (топя, стапям / топя се, стапям се), *boil* (варя, сварявам / варя се, сварявам се), *cook* (готвя, сготвям / готвя се, сготвям се) и др., (вж. Лайънс 1968: 350-360, Спасов 2001: 20). В българския подобни омонимни глаголи се срещат много рядко, тъй като непреходният глагол в такива случаи е маркиран посредством частицата *се*, която Динева (1986) определя като антикаузативна морфема. При характеризиране на последното езиково явление ще се придържам към термина *производна интранзитивност*, изведен от Баби (1976) и Станчев (2001). Както в английския така и в българския съществуват лексикални каузативи, чиито некаузативни съответствия са представени от лексема, която не е свързана деривационно с каузативната. Такива са случаите

на *kill – die, teach – learn, plant – grow, destroy – collapse, sell – buy* и др. и българските им съответствия *убивам – умирам, преподавам – уча, засаждам – раста, разрушавам – рухвам, продавам – купувам* и т.н.

По отношение на афиксацията като основен модел на образуване на морфологични каузативи английският и българският се различават съществено. В английския поради преобладаващо аналитичния езиков строй броят на каузативните представки и наставки е значително по-малоброен в сравнение с българския, който, бидейки също аналитичен език, е запазил в значителна степен афиксацията като важен словообразователен способ. Най-често срещаните каузативни представки в английския са *en-* като например в *ensure* (осигурявам), *entitle* (озаглавявам), *encourage* (окуражавам), *a-* както е при глаголите *awake* (събуждам), *abash* (смушавам), *abase* (унижавам), *de-* в *declassify* (разсекретявам), *demilitarize* (разоръжавам), *demobilize* (демобилизирам), *re-* в *refresh* (освежавам), *renew* (обновявам, подновявам). Най-многобройни са каузативните глаголи с представката *en-*, но голяма част от тях вече се употребяват рядко и се смятат за остарели, тъй като английският се развива от синтетизъм към аналитизъм и в момента преобладаващите начини за изразяване на каузативност са лексикалният и аналитичният, като последният е най-продуктивен. По отношение на каузативните суфикси освен споменатият вече *-en* с висока честота на употреба са още *-ize* (*actualize* – актуализирам, *modernize* – модернизирам, *publicize* – рекламирам), *-ify* (*simplify* – опростявам, *beautify* – разкрасявам) и др. Лайънс (1968: 360) и Хадли (1977: 5) дават примери с английски глаголи, при които инфикс е маркер за каузативност както е при двойките *lay* (полагам) – *lie* (лежа), *fell* (повалям) – *fall* (падам), *seat* (слагам да седне) – *sit* (сядам) и *raise* (вдигам) – *rise* (издигам се). Според Лайънс (1968: 360) “повечето от тези морфологични модели за образуване [на каузативни глаголи – допълнение мое Б. Бр.] посредством префиксация и суфиксация вече не са продуктивни в съвременния английски с изключение на суфикса *-ize*, който се свързва ... и с номинални основи като например *computerize* – компютъризирам и др.”.

За сравнение, българският разполага със значителен брой каузативни афикси и това е най-съществената разлика с английския по отношение на начините за изразяване на каузативност. Друга съществена разлика между двата езика е, че в българския глаголната омонимия по отношение на категорията транзитивност далеч не би могла да се определи като продуктивен деривационен модел за образуване на пре-

ходни глаголи с каузативно значение. Редките случаи на омонимни преходно-непреходни глаголи в българския освен като примери за производна интранзитивност могат да се разглеждат още и като индикатори за тенденция към отпадане на частицата *се* най-често при глаголи с инхоативно значение, като например *спирам*, *започвам*, *свършвам* и др. Сред най-продуктивните представки с каузативно значение²³ в българския са *раз-* като например *разпявам*, *разсмивам*, *разширявам*, *разхлаждам*, *разстрелвам*; *на-* *напивам*, *напудрям*, *надупчвам*; *въз-* *въздействам*, *възвеличавам*, *възвестявам*; *от-* *отводнявам*, *отдалечавам*, *откопавам*; *о-* *огрявам*, *ослепявам*, *отърлям*, *из-* *изстудявам*, *измивам*, *изострям* и др. В българския не съществуват каузативни суфикси като изключим тези в чуждици, навлезли най-вече под влияние на английския като *-из* *-изираща-* например в *мобилизирам*, *феминизирам*, *актуализирам*; *-ираща-* в *мистифицирам*, *ратифицирам*, *класифицирам* и др. Инфиксите също са продуктивен способ за образуване на каузативни глаголи, сравни: *избелявам* – *избелвам*, *изсхвам* – *изсушавам*, *вра* – *варя*, *гасна* – *гася*, *вися* – *увесвам* и др. като в последния случай освен промяна в корена моделът включва и представка. Прави впечатление, че голяма част от разгледаните до момента български каузативни глаголи са производни от други глаголи, които нямат каузативно значение. Като се има предвид този факт би могло да се каже, че в българския също се наблюдава производна каузативност, но за разлика от английския тук тя е изведена посредством афиксация, т.е. по морфологичен път и това е един от каузативните деривационни модели с висока степен на продуктивност в българския.

Както вече нееднократно бе отбелязано, съществува безусловна връзка между изведените видове каузативност и синтагматичната типология на разглежданата категория. Тази взаимоотношеност е когнитивно ориентирана, тъй като концептуализирането на дадено събитие, както и езиковият избор, посредством който се набляга на определени аспекти от неговата структура са строго индивидуални. Една и съща каузативна ситуация би могла да се представи от различна перспектива като например *The boy broke the window* (Момчето счупи прозореца); *The window broke* (Прозорецът се счупи); *The boy broke the window with the ball* (Момчето счупи прозореца с топката), *The boy kicked the ball and (it) broke the window* (Момчето ритна топката и (тя) счупи прозореца) и т.н., което на изреченско равнище се кодира посредством различни структури. Така в езиковедската литература се е утвърдило становището,

че лексикалните каузативи кодират предимно пряка каузативност (вж. още Левин и Рапарорт Ховав 1994, Крофт 1991, Комри 1985, Круз 1972, Кемър и Верхаген 1994). От друга страна, в случаите на непряка каузативност ситуацията е усложнена, в резултат на което на езиково равнище този тип каузативност се предава основно посредством морфологични или аналитични каузативи като в последния случай присъствието на каузативен глагол подчертава по-голямата сила, необходима за постигането на промяна у каузирания, сравни: *Аз я разсмях* и *Аз я накарах да се разсмее*. Според Уулф (2003) пряката и непряка каузативност могат да се анализират и посредством *хипотезата за отсъствие на опосредстващ каузатор* (*the no-intervening-cause hypothesis*), според която “дадена каузална поредица може да се опише посредством едноглаголно изречение и да се концептуализира като единно събитие ако няма опосредстващи каузатори между началния каузатор и финалния каузиран” (пак там, с. 1). Тази хипотеза още веднъж подчертава структурно-семантичното единство на разглежданата категория, от което логически следва, че на семантично най-сложния тип каузативност – опосредстваната съответства и синтактично най-сложна структура. Тази взаимоотношеност е представена във фигура 2:

Лексикални	→	Морфологични	→	Аналитични
Пряка / Непряка		Непряка / Пряка		Непряка / Опосредствана

Фигура 2 Скала на формално – семантичното единство и иконическа мотивираност на каузативността

Тук на трите структурни типа каузативи съответстват семантичните видове каузативност като на първо място е отразено прототипното съотношение, а на второ – непрототипното. Както бе видяно в 2 раздел съществуват случаи на пряка каузативност, изразена посредством аналитичен каузатив, но тъй като те са много редки не ги посочвам изрично. Всички изведени до момента закономерности представят логическото проектиране на когнитивните параметри на каузативността в езика.

* * *

В заключение би могло да се каже, че каузативността като сложна и многоаспектна категория не подлежи на еднозначна дефиниция и затова е по-удачно да се изследва когнитивното каузативно поле като

се наблегне на иманентната връзка между познавателните и чисто езиковите измерения на разглежданата категория. Поставена в по-широки рамки каузативността би могла да се разглежда като заклочителен етап от процеса на междуличностна манипулация, тъй като обозначава промяна у обекта, който е цел на въздействие от страна на говорещия. В такива случаи на преден план излиза важността на емоциите като фактор за успеха на езиковата манипулация. От своя страна те често пораждат различни действия или състояния, в резултат на което концептуалното пространство на емоциите заема важно място в познавателното поле на каузативността. Така последната се изгражда като една интердисциплинарна категория като обект на настоящото изследване стават само нейните езиковедски аспекти.

БИБЛИОГРАФИЯ

Андерсън 1971: J. Anderson. *The Grammar of Case. Towards a Localistic Theory*. Cambridge: CUP, 1971.

Антонопулу 1991: E. Antonopoulou. *Agent-defocusing mechanisms in spoken English*. Athens, 1991.

Баби 1976: L. Babby. *A Transformational Analysis of -SJA Verbs in Russian*. – In: *Lingua* 1, 1976

Братанова 2003: Б. Братанова. Някои приложения на теорията за идеализирани когнитивни модели (ИКМ) при съпоставителен медиен анализ. – В: Ив. Харалампиев (ред.) *Дни на науката 2003*, 81-92. В. Търново: Фабер, 2003.

Братанова 2004: B. Bratanova. *Prototypes, Stereotypes and Idealized Cognitive Models of Women in the Bulgarian Press*. In: *TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften*. No. 15/2004.

http://www.inst.at/trans/15Nr/04_06/bratanova15.htm

Бругман 1996: C. Brugman. *Mental Spaces, Constructional Meaning and Pragmatic Ambiguity*. – In: G. Fauconnier & E. Sweetser (eds.). *Spaces, Worlds, and Grammar*, 29-56. Chicago & London: The University of Chicago Press, 1996.

Вежбицка 1975: A. Wierzbicka. *Why 'Kill' Does Not Mean 'Cause to Die'*. *The Semantics of Action Sentences*. – In: *Foundations of Language* 13, 491–528 1975.

Вежбицка 1988: A. Wierzbicka. *The Semantics of Grammar*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 1988.

Верхаген и Кемър 1997: A. Verhagen & S. Kemmer. *Interaction and Causation: A Cognitive Approach to Causative Constructions in Modern Standard Dutch*. – In: *Journal of Pragmatics* 27, 61–82, 1997.

Витгенщайн 1937: L. Wittgenstein. Cause and Effect: Intuitive Awareness. – n: Philosophia Vol. 6 Nos. 3-4, 1976.

Витгенщайн 1953: L. Wittgenstein. Philosophical Investigations. New York: Macmillan, 1953.

Генова 2003: D. Genova. Idealized Cognitive Models and Other Mental Representations. – In: D. Ginev (ed.). Bulgarian Studies in the Philosophy of Science, 129-140. Dordrecht / Boston / London: Kluwer Academic Publishers, 2003.

Георгиев 1999: Ст. Георгиев. Морфология на българския книжовен език. Велико Търново: Абагар 1999.

Гивон 1975: T. Givón. Cause and Control: On the Semantics of Interpersonal Manipulation. – In: Kimball, J. (ed.). Syntax and Semantics Vol. 4, 59-89. New York: Academic Press, 1975.

Гивон 1984: T. Givón. Syntax: A Functional – Typological Introduction Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins, 1984.

Гивон 1990: T. Givón. Syntax: A Functional – Typological Introduction Vol. 2. Amsterdam: John Benjamins, 1990.

Данчев 1974: A. Danchev. A Slavonic / Bulgarian View of the Aspectual Meaning of the Modern English De-Adjectival –En Verbs. – In: Linguistics 127, 5-26, 1974.

Данчев 1992: A. Danchev. An Outline of Aspectuality in English within a Compromise Linguistic Model. – In: M. Stamenov (ed.). Current Issues in Linguistic Theory 73: Current Advances in Semantic Theory. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 1992.

Декле и Генчева 1998: Jean-Pierre Desclés & Zl. Guentchéva. Causalité, Causativité, Transitivity. – In: L. Kulikov & H. Vater (eds.). Linguistische Arbeiten 382: Typology of Verbal Categories, 7-27. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1998.

Деланси 1984: S. DeLancey. Notes on Agentivity and Causation. – In: Studies in Language 8, 181-213, 1984.

Деланси 1991: S. DeLancey. Event Construal and Case Role Assignment. – In: Proceedings of the Seventeenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 338-353, 1991.

Джонсън-Леърд 1983: P.N. Johnson-Laird. Mental Models. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1983.

Диксън 2000: R. M. W. Dixon. A Typology of Causatives: Form, Syntax and Meaning. – In: R. M. W. Dixon & A. Y. Aikhenvald (eds.). Changing Valency. Case Studies in Transitivity, 30-83. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Динева 1986: А. Динева. Каузативни конструкции в съвременния български книжовен език (конструкции с каузативни глаголи), непубл. дис. Институт за български език (БАН). София, 1986.

Ийлс 1991: E. Eells. Probabilistic Causality. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Йеспърсен 1939: O. Jespersen. The History of a Suffix. – In: International Journal of Structural Linguistics 1, 48-56.

Кемър и Верхаген 1994: S. Kemmer & A. Verhagen. The Grammar of Causatives and the Conceptual Structure of Events. – In: Cognitive Linguistics 5 (2), 115-156, 1994.

Комри 1985: B. Comrie. Causative Verb Formation and Other Verb-deriving Morphology. – In: T. Shopen (ed.). Grammatical Categories and the Lexicon. (Language Typology and Syntactic Description Vol. 3), 309-348. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Комри 1989: B. Comrie. Language Universals and Linguistic Typology. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell, 1989.

Кохен 2003: S. Cohen. Aristotle's Metaphysics. – In: E. Zalta (ed.). The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2003 Edition).

<http://plato.stanford.edu/archives/win2003/entries/aristotle-metaphysics/>

Крофт 1991: W. A. Croft. Syntactic Categories and Grammatical Relations. Chicago: The University of Chicago Press, 1991.

Круз 1972: D. A. Cruse. A Note on English Causatives. – In: Linguistic Inquiry 3, 522-528, 1972.

Лайънс 1968: J. Lyons. Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.

Лангакър 1987: R. Langacker. Foundations of Cognitive Grammar Vol. 1. Stanford: Stanford University Press, 1991.

Лангакър 1990 / 2002: R. Langacker. Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1990/2000.

Лангакър 1991: Langacker. Foundations of Cognitive Grammar Vol. 2. Stanford: Stanford University Press, 1991.

Лангакър 2000: R. Langacker. Grammar and Conceptualization. Berlin: Mouton de Gruyter, 2000.

Левин и Рапапорт Ховав 1994: B. Levin & M. Rappaport Hovav. A Preliminary Analysis of Causative Verbs in English. – In: Lingua 92, 35-77, 1994.

Левин и Рапапорт Ховав 1995: B. Levin & M. Rappaport Hovav. Unaccusativity at the Syntax-Lexical Semantics Interface. Cambridge, Mass. & London: The MIT Press, 1995.

Лейкоф 1977: G. Lakoff. Linguistic Gestalts. – In: W. Beach et al. (eds.). Papers from the Thirteenth Regional Meeting. Chicago: Chicago Linguistic Society 36-287, 1977.

Лейкоф 1987: G. Lakoff. Women, Fire, and Dangerous Things. Chicago & London: The University of Chicago Press, 1987.

Лейкоф и Джонсън 1980: G. Lakoff & M. Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 1980.

Лемменс 1998: M. Lemmens. *Lexical Perspectives on Transitivity and Ergativity: Causative Constructions in English*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 1998.

Лий 2001: D. Lee. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Луис 1973: D. Lewis. Causation. – In: *Journal of Philosophy* 70, 556-67, 1973.

Маккуун и Макфарланд 2000: G. McKoon & T. Macfarland. Externally and Internally Caused Change of State Verbs. – In: *Language* 76, 833-858, 2000.

Масика 1976: C. Masica. *Defining a Linguistic Area: South Asia*. Chicago: The University of Chicago Press, 1976.

Матюс 1997: P. H. Matthews. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford & New York: Oxford University Press, 1997.

Морийл 1976: J. Morreall. The Nonsynonymy of 'Kill' and 'Cause to Die'. – In: *Linguistic Inquiry* 7, 516-518, 1976.

Недялков и Силнишки 1969: В. П. Недялков и Г. Г. Сильнишкий. Типология каузативных конструкций. – В: А. А. Холодович (ред.). *Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив*, 20-50. Ленинград: Наука, 1969.

Недялков и Силнишки 1973: V. P. Nedyalkov & G. G. Silnitsky. The Typology of Morphological and Lexical Causatives. – In: F. Kiefer (ed.). *Trends in Soviet Theoretical Linguistics*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1-32, 1973.

Пенчева 1998: М. Пенчева. *Човекът в езика. Езикът в човека*. София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 1998.

Райс 1987а: S. Rice. *Towards a Cognitive Model of Transitivity*. PhD diss., University of California at San Diego, 1987.

Райс 1987б: S. Rice. *Towards a Transitive Prototype: Evidence from Some Atypical English Passives*. – In: *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 422-434. Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 1987.

Райт 2001: S. Wright. *Internally Caused and Externally Caused Change of State Verbs*. PhD diss., Northwestern University, Evanston, IL, 2001.

Рош 1983: E. Rosch. *Prototype Classification and Logical Classification: The Two Systems*. – In: E. Scholnick (ed.) *New Trends in Cognitive Representation: Challenges to Piaget's Theory*, 73-86. Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1983.

Руджка-Остин 1988: B. Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 1988.

Сонг 1996: J. J. Song. Causatives and Causation: A Universal-Typologica Perspective. London and New York: Longman, 1996.

Соуса и Туули 1993: E. Sosa & M. Tooley (eds.). Causation. Oxford: Oxford University Press, 1993.

Спасов 2001: D. Spasov. The Verb in the Structure of English. Sofia: St Kliment Ohridski University Press, 2001.

Станчев 2001: Св. Станчев. Аспекти на (ин)транзитивността в българския и английския. Велико Търново: Университетско издателство "Св. Св Кирил и Методий", 2001.

Суйтсър и Фоконие 1996: E. Sweetser & G. Fauconnier. Cognitive Links and Domains: Basic Aspects of Mental Space Theory. – In: E. Sweetser & G. Fauconnier (eds.). Spaces, Worlds, and Grammar, 1-28. Chicago & London: The University of Chicago Press, 1996.

Талми 1976: L. Talmy. Semantic Causative Types. – In: M. Shibatani (ed.). Syntax and Semantics 6: The Grammar of Causative Constructions, 43-116. New York: Academic Press, 1976.

Талми 1988: L. Talmy. Force Dynamics in Language and Cognition. – In: Cognitive Science 12, 49-100, 1988.

Талми 2000: L. Talmy. Toward a Cognitive Semantics Vol. 1: Concept Structuring Systems. Cambridge, Mass. & London: The MIT Press, 2000.

Тейлър 1989: J. Taylor. Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory. Oxford: Clarendon Press, 1989.

Тениер 1959: L. Tesnière. *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck, 1959.

Траугот 1975: E. C. Traugott. Spatial Expressions of Tense and Tempora Sequencing. – In: *Semiotica* 15, 207-230, 1975.

Унгерер и Шмид 1996: F. Ungerer & H.-J. Schmid. An Introduction to Cognitive Linguistics. London & New York: Longman, 1996.

Уулф 2003: Ph. Wolff. Direct Causation in the Linguistic Coding and Individuation of Causal Events. – In: *Cognition* 88, 1-48, 2003.

Фарбър 1976: J. Farber. The Semantics of Causative Verbs. PhD diss., Rutgers University. New Brunswick, New Jersey, 1976.

Филмор 1968: Ch. Fillmore. The Case for Case. – In: E. Bach & R. Harms (eds.). *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1-88, 1968.

Филмор 1977: Ch. Fillmore. The Case for Case Reopened. – In: P. Cole & J. Sadock (eds.). *Syntax and Semantics 8: Grammatical Relations*, 59-82. New York: Academic Press.

Филмор 1982: Ch. Fillmore. Frame Semantics. – In: *The Linguistic Society of Korea (ed.). Linguistics in the Morning Calm*, 111-137. Seoul: Hanshin, 1982.

- Фодор 1970:** J. A. Fodor. Three Reasons for Not Deriving 'Kill' from 'Cause to Die'. – In: *Linguistic Inquiry* 1, 429-438, 1970.
- Фоконие 1994:** G. Fauconnier. *Mental Spaces*. New York: Cambridge University Press, 1994.
- Фоконие 1999:** G. Fauconnier. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Фоконие и Суйтсър 1996:** E. Sweetser & G. Fauconnier (eds.). *Spaces, Worlds, and Grammar*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 1996.
- Хадли 1977:** M. Hadley. *The Causative Construction in English*. PhD thesis, University Birmingham, 1977.
- Хаймън 1983:** J. Haiman. Iconic and Economic Motivation. – In: *Language* 59, 781-819, 1983.
- Хаймън 1985а:** J. Haiman. *Natural Syntax: Iconicity and Erosion*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Хаймън 1985б:** J. Haiman (ed.). *Iconicity in Syntax*. Amsterdam: John Benjamins, 1985.
- Хаусман 1998:** D. Hausman. *Causal Asymmetries*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Хичкок 2002:** Ch. Hitchcock. Probabilistic Causation. – In: E. Zalta (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2002 Edition).
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2002/entries/causation-probabilistic/>
- Холодович 1969:** А. А. Холодович (ред.). *Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив*. Ленинград: Наука, 1969.
- Хопър и Томпсън 1980:** P. Hopper & S. Thompson. Transitivity in Grammar and Discourse. – In: *Language* 56, 251-299, 1980.
- Чомски 2000:** N. Chomsky. *New Horizons in the Study of Language and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Шибатани 1973/1975:** M. Shibatani. *A Grammatical Study of Causative Constructions*. PhD diss. University of California, Berkeley (Distributed by the Indiana Linguistics Club, 1975), 1973/1975.
- Шибатани 1976а:** M. Shibatani. *The Grammar of Causative Constructions: A Conspectus*. – In: M. Shibatani (ed.). *Syntax and Semantics 6: The Grammar of Causative Constructions*, 1-40. New York: Academic Press, 1976.
- Шибатани 1976б:** M. Shibatani (ed.). *Syntax and Semantics 6: The Grammar of Causative Constructions*. New York: Academic Press, 1976.
- Шибатани 2001а:** M. Shibatani. *Some Basic Issues in the Grammar of Causation*. – In: M. Shibatani (ed.). *The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation*, 1-22. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2001.
- Шибатани 2001б:** M. Shibatani (ed.). *The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2001.

Шибатани и Пардеши (2001): M. Shibatani & P. Pardeshi. The Causative Continuum. – In: M. Shibatani (ed.). The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation, 85-126. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2001.

Примерите в разработката са ексцерпирани от следните източници:

BNC – British National Corpus

OALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary

OW – Oscar Wilde *The Picture of Dorian Gray*

WC – WebCorp: The Web as Corpus

<http://www.webcorp.org.uk/>

WNWD – Webster's New World Dictionary

БЕЛЕЖКИ

¹ Българският термин *каузативност* съответства на два английски термина – *causation* и *causativity*. В англоезичната литература обикновено първият обозначава разглежданата категория в нейния метафизичен смисъл, а вторият се използва в тясно езиков план. Поради липса на съответното терминологично разграничение в българското езикознание, в разработката си ще използвам един и същи термин – *каузативност* за обозначаване и на двата горепосочени случая.

² Р обозначава английското *probability* – възможност, вероятност.

³ Причинно-следствената обусловеност в англоезичната езиковедска литература се обозначава с термина *causality*.

⁴ За представянето на каузативността във философски план вж. още Соуса и Туули (1993).

⁵ Терминът *mapping* – проектиране или картиране (по Пенчева 1998) – е дефиниран от Фоконие (1999: 1) като “съотношение между две множества, при което на всеки член от първото множество се определя съответствие във второто множество”. Този процес е в основата на човешките познавателни способности, които са уникални сами по себе си и са свързани с пораждането, преноса и анализа на значението (пак там, с. 1).

⁶ Sit (англ. situation) – ситуация.

⁷ Българските съответствия на английския термин *construal* са установени съответно от Станчев (2001: 52 – концептуализация) и Пенчева (1998: 26 – интерпретация).

⁸ Фоконие (1994) определя понятието концептуални пространства (*mental spaces*) като частични структури, чийто брой се увеличава докато мислим и

говорим като по този начин се обособяват финоструктурираните рамки на нашия дискурс и познание.

⁹ В българската езиковедска литература често се наблюдава синонимна употреба на понятията *когнитивен* и *познавателен* като второто се разглежда като преводното съответствие на първото. За постигане на по-голяма прецизност на анализа аз ще използвам термина *когнитивен* в традиционната му обвързаност с теоретичната рамка на когнитивната лингвистика докато *познавателен* ще прилагам в по-широк епистемологичен план.

¹⁰ Теорията за идеализираните когнитивни модели е представена подробно от Лейкоф (1987) и впоследствие застъпена в разработките на Лангакър (1991), Фоконис (1999), Лий (2001), Пенчева (1998), Генова (2003), Братанова (2003, 2004) и др. Тази теория е тясно свързана и с *рамковата семантика* на Филмор (1982). При изследване на модела, на базата на който се концептуализира дадена ситуация се прилагат т. нар. *образни схеми* (*image schemas / image schemata*), разработени от Лейкоф (1987) и разгледани още в Лангакър (1991), Тейлър (1989), Унгерер и Шмид (1996), Лий (2001) и др.

¹¹ Това са характеристики, които са подходящи за описание на когнитивните категории като цяло. Тези характеристики могат да бъдат дефинирани само на базата на взаимодействието на човешките същества със средата им и изграждат сложни клъстери, които изпълняват функцията на гешалти (*gestalt*). От философска гледна точка клъстерът като цяло е по-лесен за анализ отколкото съставящите го подмоделни (вж. Лейкоф 1977, 1987: 56).

¹² Относно изграждането на понятийната система в човешкото съзнание и неразривната връзка между език и мислене вж. още Чомски 2000.

¹³ Във връзка с най-съществените характеристики на прототипния агент и пациенс в каузативната ситуация вж. още Хопър и Томпсън 1980, Кемър и Верхаген 1994 както и Гивон 1984. В лингвистиката семантичните роли на участниците в дадено действие се обозначават с различни термини в различните теоретични модели – за сравнение: падежи (*cases* – Филмор 1968, 1977), актанти (*actants* – Тениер 1959), архитипни роли (*role archetypes* – в когнитивната граматика на Лангакър 1991) и др. За назначаването на падежни роли при концептуализирането на дадено събитие вж. още Деланси (1991).

¹⁴ Този модел е изведен в синтезиран вид от Райс (1987а, б). За по-голяма детайлност на езиковото описание представеният тук каноничен модел на транзитивността е допълнен с особености, дефинирани от горепосочените автори.

¹⁵ Примери (5в) и (5г) са на Шибатани (1976а: 31). От синтактична гледна точка това са случаи на т.нар. *производна каузативност* (*derived causativity*) – феномен, който се свързва с една от най-съществените езикови асиметрии между английския и българския по отношение на каузативността. Става въпрос за

възможността в английския от непреходен глагол да се образува омонимен преходен с каузативно значение, на което в българския съответства аналитична каузативна конструкция или лексикален каузатив, различен от съответния непреходен глагол.

¹⁶ Примерът е на Шибатани (1976а: 32).

¹⁷ Наред с термините *пряка* и *непряка каузативност* съществуват и ред други сходни понятия, които често се употребяват паралелно с горепосочените и практически в по-голяма или по-малка степен също се свеждат до наличието или отсъствието на пряк контакт между каузатор и каузиран. Такива примери са разграничението между *висока степен на принуда* и *ниска степен на принуда* (*strong coercion* vs. *weak coercion*), *контактна* (*contactive*) и *неконтактна* (*non-contactive*), *фактивна* и *позволяваща каузативност* (*factitive* vs. *permissive causation*) и др. вж. Вежбицка (1988: 237-238, 244). Сходна постановка представят и Недялков и Сильницкий (1973), където разграничението е между *отдалечена* (*distant*) и *допирна* (*contact*) каузативност. Какъв точно терминологичен апарат ще се приеме в дадена разработка зависи предимно от индивидуалния лингвистичен избор и мотивация на изследователя.

¹⁸ Шибатани (1973 / 1975) отделя специално място на т. нар. *балистична каузативност* (*ballistic causation*), която характеризира голяма част от глаголитѐ в групата на *kill* (убивам) както и съответстващите им производни аналитични конструкции. Пак там се предлага и задълбочаване в изследването на видовете каузативност и се дават примери на *насочваща каузативност с висока степен на принуда* (*directive coercive causation*) – *The mother made the child take the medicine* (Майката накара детето да си вземе лекарството), *насочваща каузативност без принуда* (*directive noncoercive causation*) – *He convinced her to go to the concert* (Той я убеди да отиде на концерта) и *ненасочваща манипулационна каузативност* (*nondirective manipulative causation*) – *He pushed her into the room* (Той я бутна в стаята).

¹⁹ Случаите на опосредствана каузативност са разгледани още от Крофт (1991), Уулф (2003) и др.

²⁰ Примерът е на Спасов (2001: 20).

²¹ Разграничението между външна и вътрешна каузативност е изведено първоначално от Левин и Рапапорт Ховав (1995).

²² Подобно на терминологичната неяснота, свързана с определяне на видовете каузативност, не съществува единно становище и относно точните понятия, които да обозначават видовете каузативи на структурно равнище. Така например аналитичните каузативи са известни още като *продуктивни* (*productive*), *явни* (*overt*), *експлицитни* (*explicit*) и др. Лексикалните каузативи са известни още като *непродуктивни* (*non-productive*), *прикрити* (*covert*), *имплицитни* (*implicit*) и др., тъй като за разлика от аналитичните и морфологичните каузативи причисляването им към групата на каузативните глаголи става само

въз основа на тяхното значение без никакъв структурен маркер. Морфологичните каузативи са известни още като *синтетични* (*synthetic*) поради афиксалния си начин на образуване.

²³ За разлика от английския в българския представките са многозначни и е много трудно да се намерят представки при глаголите, които да обозначават каузативност в чист вид без да се засяга и някоя друга категория на глагола, най-често аспектиалността. Именно поради това често срещано явление в българския е от даден каузативен глагол посредством префикс да се образува друг каузативен глагол с различни аспектиални характеристики от изходния като например *ядосвам* – *разядосвам*, *чуя* – *разчуя*, *пека* – *изпека*, *паля* – *напаля*, *влека* – *извлека*, *вея* – *отвея*, *сека* – *насека* и др. Понякога тази деривация е свързана и с промяна в значението както е в двойката *вредя* – *повредя*.